

9. Енциклопедія сучасної України. Стаття «...». URL: <https://esu.com.ua/article-71518> (дата звернення: 04.04.2026).
10. Focus.ua. Пропагандист із ДНР... URL: https://focus.ua/voennye-novosti/525131-propagandist-iz-dnr-vozglavil-sozdannyi-v-okkupirovannom-hersoni-telekanal-tavriya#google_vignette (дата звернення: 04.04.2026).
11. Meduza. «Чтобы зрители верили...». URL: <https://meduza.io/feature/2023/04/27/chtoby-zriteli-verili-vse-budet-no-ne-srazu> (дата звернення: 04.04.2026).

УДК: 271.222УСЦ-284-4(477.7)(091)"192/193"(045)

Володимир ВІТРЮК,
викладач, здобувач освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю В8 «Богослов'я», освітньої програми «Богослов'я» Київської духовної академії і семінарії, м. Київ

ІНСТИТУЦІЙНІ ПРАКТИКИ ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ УМОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ОБНОВЛЕНСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СИНОДАЛЬНОЇ ЦЕРКВИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ У 1920–1930-Х РР.

***Анотація.** Дослідження присвячене історії обновленського руху на Півдні України (Одеса, Херсон, Миколаїв, Сімферополь) у 1920–1930-х рр., зокрема процесам формування, діяльності та трансформації Української Синодальної Церкви (УСЦ). Проаналізовано механізми державної підтримки та репресивного впливу в контексті радянської політики щодо релігії, організаційно-правові аспекти функціонування церковних структур, а також причини занепаду обновленського руху. Особливу увагу приділено специфіці місцевої церковної ситуації, міжконфесійному конкурентному середовищу та соціально-політичним обмеженням, що визначали умови діяльності УСЦ. Джерельну базу дослідження становлять архівні*

документи та наукові праці, з акцентом на ролі ГПУ/ОГПУ у просуванні та контролі обновленського руху.

Ключові слова: обновленство, Українська Синодальна Церква, Південь України.

1. Формування обновленських структур на Півдні України

Після встановлення радянської влади Православна Церква в Україні опинилася в умовах системної кризи, спричиненої поєднанням революційних змін, громадянської війни та цілеспрямованої антирелігійної політики більшовицької держави. Особливо гостро ці процеси проявилися у великих містах Півдня України – Одесі, Миколаєві, Херсоні та Сімферополі, де православ'я традиційно займало важливе місце у соціальному та культурному житті.

В цих умовах обновленський рух, який оформився у формі Української Синодальної Церкви, став специфічним феноменом радянської релігійної політики. Він поєднував елементи внутрішньоцерковної реформи з прямою підтримкою з боку держави, що визначило як тимчасовий успіх руху, так і його подальший занепад.

Для південноукраїнських міст, які характеризувалися високою урбанізацією, поліетнічністю та значною часткою робітничого населення, обновленство стало зручним інструментом переформатування церковного життя відповідно до нових політичних реалій.

У 1922 р. після арешту патріарха Тихона радянська влада ініціювала підтримку альтернативних церковних структур, орієнтованих на співпрацю з державою, що сприяло швидкому поширенню обновленських громад в Одесі, Миколаєві, Херсоні та в Криму. Саме в цей період губернські відділи у справах культів почали активно реєструвати громади «Живої церкви», надаючи їм адміністративні переваги [1, с. 12-15].

У 1923 р. створення Української Синодальної Церкви юридично закріпило існування обновленського руху в УСРР. Формально УСЦ

декларувала автокефальний статус, проте її організаційна діяльність перебувала під постійним контролем ГПУ–ОГПУ [2, с. 48-52].

Для радянської влади обновленський рух мав інструментальне значення: він дозволяв послабити вплив патріаршої Церкви, розколоти православне середовище та поставити церковне життя під адміністративний контроль.

2. Діяльність Української Синодальної Церкви в Одесі

Одеса була найбільшим і найвпливовішим осередком обновленства на Півдні України. За даними Державного архіву Одеської області, у середині 1920-х років у місті діяло понад 20 обновленських парафій, яким було передано значну частину колишніх кафедральних і парафіяльних храмів [3, арк. 3–9].

Одеса стала центром обновленської Херсонсько-Одеської єпархії, а Херсон та Миколаїв відігравали роль вікаріальних центрів єпархії. Одеське єпархіальне управління УСЦ здійснювало активну адміністративну діяльність, зокрема:

- організовувало переобрання парафіяльних рад;
- усувало «неблагонадійних» священників;
- сприяло впровадженню реформованих богослужбових практик.

Архівні документи свідчать, що губернський відділ ГПУ безпосередньо втручався у конфлікти між патріаршими та обновленськими громадами на Одещині, вирішуючи їх на користь останніх [4, арк. 22-27]. Водночас, у донесеннях фіксувався низький рівень підтримки УСЦ серед віруючих, які сприймали обновленців як «державну церкву» [5, с. 131–135].

3. Херсон: обновленство в умовах провінційного міста

У Херсоні обновленська УСЦ функціонувала в умовах обмеженої матеріальної бази та слабкої підтримки з боку населення. Архівні матеріали свідчать, що більшість парафій залишалися формально обновленськими лише завдяки підтримці місцевих органів влади [6, арк. 7–12].

УСЦ в Херсоні діяла в умовах слабкої організаційної бази. Архівні звіти фіксують постійні скарги віруючих на «нав'язливість» обновленського духовенства [7, арк. 13–19].

Конфлікти між патріаршими та обновленськими громадами нерідко набували гострих форм і супроводжувалися судовими процесами щодо права користування храмами. У звітах окружних виконкомів зазначалося, що «обновленці не користуються довірою селян і міщан» [8, арк. 18-19].

Судові спори за храми, конфлікти між громадами та втручання окружних органів влади були типовими для цього регіону, що ще більше підривало авторитет УСЦ.

4. Обновленська УСЦ у Миколаєві

У Миколаєві обновленський рух розвивався повільніше та не мав такої масової підтримки, як в Одесі. За матеріалами місцевих архівів, обновленські громади тут часто виникали шляхом адміністративного тиску на парафії, а не внаслідок добровільного переходу духовенства [9, арк. 14–21].

Характерною рисою миколаївського обновленства було часте «лавірування» священників між різними юрисдикціями, що свідчить про прагматичний, а не ідейний характер участі в УСЦ. Це негативно позначалося на стабільності церковного життя та сприяло швидкому занепаду руху наприкінці 1920-х років.

Священники нерідко змінювали юрисдикцію з міркувань особистої безпеки чи збереження храму. Це призводило до внутрішньої нестабільності, конфліктів у громадах і формального характеру обновленської діяльності.

5. Діяльність УСЦ в Сімферополі та Криму

Сімферополь був центром Таврійської єпархії УСЦ. Особливістю регіону була багатоконфесійність і підвищена увага з боку органів державної безпеки, що розглядали Крим як стратегічно важливу територію,

а обновленців — як засіб нейтралізації «контрреволюційного» духовенства [10, арк. 1–8].

Обновленці тут використовувалися владою як засіб нейтралізації патріаршого духовенства. Водночас внутрішні суперечки, брак кадрів і посилення антирелігійної кампанії призвели до швидкої деградації церковної структури наприкінці 1920-х років [11, арк. 19–27].

Попри адміністративну підтримку, обновленство в Криму не змогло закріпитися, що зумовило швидкий організаційний занепад наприкінці 1920-х років.

6. Діяльність радянської влади на боці УСЦ

Підтримка УСЦ з боку радянської влади на Півдні України була системною та багаторівневою та відображала загальноукраїнські тенденції. Вона включала:

- Юридичні механізми — спрощену реєстрацію обновленських громад та відмову в реєстрації патріарших парафій.
- Адміністративний тиск — участь представників ГПУ у вирішенні конфліктів щодо храмів [12, арк. 45–61].
- Кадрову політику — сприяння лояльному духовенству та усунення опозиційних священників [13, с. 92–104].
- Ідеологічну підтримку — використання обновленців у пропагандистських кампаніях як «прогресивної церкви» [14, с. 56–72].

Водночас така підтримка мала тимчасовий характер і була зумовлена виключно інтересами держави.

Наприкінці 1920-х років радянська держава перейшла від тактики «керованого церковного плюралізму» до відкритого наступу на релігію. УСЦ втратила свою функціональну цінність для влади, що призвело до масового закриття храмів, арештів духовенства та фактичного припинення діяльності обновленських структур до кінця 1930-х років [15, с. 96–104].

Висновки. Діяльність обновленської Української Синодальної Церкви на Півдні України була складним і внутрішньо суперечливим

явищем, у якому поєднувалися елементи декларованої церковної реформи з практиками жорсткого державного примусу. УСЦ сформувалася як продукт специфічної радянської релігійної політики 1920-х років, спрямованої на інституційний розкол православного середовища та підпорядкування церковного життя інтересам більшовицької держави.

Регіональна специфіка Півдня України — високий рівень урбанізації, соціальна мобільність населення, поліетнічний склад міст і значна роль портових та промислових центрів — сприяла відносно швидкому поширенню обновленського руху в Одесі, Миколаєві, Херсоні та Сімферополі. Водночас, саме ці чинники виявили глибинну слабкість обновленських структур: адміністративна підтримка з боку держави не змогла компенсувати відсутність стійкої соціальної бази та довіри з боку православного населення.

Досвід діяльності УСЦ на Півдні України переконливо засвідчує, що обновленський рух мав переважно штучний, інструментальний характер і був значно залежним від політичної кон'юнктури. Його початковий занепад наприкінці 1920-х років став логічним наслідком зміни радянської релігійної політики, втрати державної зацікавленості в обновленстві та переходу до тотального наступу атеїстичної ідеології на всі форми релігійного життя.

Дослідження діяльності УСЦ на Півдні України дозволяє глибше зрозуміти механізми взаємодії держави та Церкви в умовах тоталітарного режиму, а також виявити регіональні особливості реалізації радянської релігійної політики. Аналіз обновленського руху є важливим для реконструкції конфесійної історії України XX століття та осмислення соціальних наслідків церковних розколів, інспірованих державною владою.

Перспективи подальших досліджень

Перспективним напрямом подальших досліджень зазначеної тематики є поглиблений аналіз персонального складу обновленського духовенства на Півдні України, зокрема, його соціального походження,

мотивації переходу до УСЦ та подальших життєвих стратегій священнослужителів у 1930-х роках.

Важливим є також порівняльне вивчення діяльності обновленських структур і патріаршої Церкви в межах окремих міст і регіонів Півдня України.

Окремої уваги потребує дослідження механізмів взаємодії обновленських громад з органами ГПУ–ОГПУ на місцевому рівні, а також аналіз впливу антирелігійних кампаній кінця 1920-х — початку 1930-х років на трансформацію церковного життя. Залучення ширшого комплексу архівних матеріалів, зокрема регіональних архівів та слідчих справ, дозволить уточнити масштаби та специфіку обновленського руху й поглибити розуміння ролі держави у формуванні конфесійної політики в УССР.

Список використаних джерел

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 5. Оп. 3. Спр. 142. Арк. 12–15.
2. Жилюк С. І. Обновленська церква в Україні (1922–1928) : монографія. Рівне, 2002. С. 48-52.
3. Державний архів Одеської області. Ф. Р-806. Оп. 1. Спр. 214. Арк. 3-9.
4. Там само. Арк. 22-27.
5. Михайлуца М. Православне життя в Одесі: від революції до сталінського одержавлення (1917–1945) / Мін-во освіти і науки України; Одеський нац. морський ун-т; Нац. спілка краєзнавців України. Херсон : Олді-плюс, 2019. С. 131-135.
6. Державний архів Херсонської області. Ф. Р-117. Оп. 1. Спр. 98. Арк. 7–12.
7. Там само. Арк. 13–19.
8. Там само. Арк. 18–19.

9. Державний архів Миколаївської області. Ф. Р-123. Оп. 1. Спр. 67. Арк. 14–21.
10. Державний архів Республіки Крим. Ф. Р-532. Оп. 1. Спр. 64. Арк. 1-8.
11. Там само. Арк. 19-27.
12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 87. Арк. 45–61.
13. Жилюк С. І. Всеукраїнська православна автокефальна синодальна церква : монографія. Острог : Остроз. акад., 2015. С. 92–104.
14. Тригуб О. П. Розкол Російської православної церкви в Україні (1922-39 рр.): між державним політичним управлінням та реформацією / Мін-во освіти і науки України; Чорноморський держ. ун-т ім. Петра Могили. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. С. 56-72.
15. Там само. С. 96–104.

УДК 327.82:008]:355.01((470+571)+477)

Дар'я ГАЛЕТА,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) РВО
спеціальності 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії
Ніжинського державного університету, м. Ніжин,
науковий керівник: Мицик Л.М., к.іст.н., доц.

ГІБРИДНІ СТРАТЕГІЇ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

***Анотація.** У роботі проаналізовано гібридні стратегії культурної дипломатії Російської Федерації як інструмент інформаційно-психологічного впливу в умовах війни проти України. Визначено ключові*